САМАРҚАНД ЭКОЛОГИЯ ВА ИҚЛИМ БАРҚАРОРЛИГИ БЎЙИЧА МУЛОҚОТ МАЙДОНИГА АЙЛАНДИ

1 Иқлим форуми қайта тикланадиган энергетикани ривожлантириш, сув ресурсларини комплекс бошқариш, биологик хилмахилликни сақлаш ва барқарор шаҳар тараққиёти каби асосий йўналишлар бўйича эксперт панеллари, ялпи сессиялар ва сиёсий мулоқотларни таклиф қилди. Муҳокаманинг асосий мавзуларидан бири глобал миқёсдаги экологик ҳалокатнинг яққол намунаси саналмиш Орол денгизи инқирози масаласи бўлди. Мутахассислар ва ҳукумат вакиллари зарар кўрган ҳудудларда ерларни тиклаш, чўлланишга қарши курашиш ва иқлим ўзгаришининг ижтимоий-иқтисодий оқибатларини камайтириш бўйича ечимларни кўриб чиқди.

«Яшил» кун тартиби — устувор йўналиш

Бугунги кунда Марказий Осиё қурғоқчилик, музликлар эриши ва сув танқислиги билан юзма-юз бўлса, Европа аномал иссиқлик, ёнғинлар ва экотизимдар ўзгариши билан тўқнаш келмоқда. Марказий Осиё иқлим ўзгаришига нисбатан энг сезгир ҳудудлардан бири сифатида ўз масъулиятини тўлиқ англайди ва Европа билан узоқ муддатли ечимлар устида ҳамкорлик қилишга тайёр.

Ўзбекистон учун сўзсиз устувор йўналиш — бу Марказий Осиёда “яшил” кун тартибини илгари суриш. Самарқанд саммити доирасида мамлакатимиз “яшил” ривожланиш бўйича минтақавий концепция лойиҳасини тақдим этди. Унда табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва “яшил” технологияларни жорий этиш йўналишида самарали минтақавий ҳамкорликнинг мустаҳкам асосини яратиш кўзда тутилган. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон “ЕИ — Марказий Осиё “яшил” шериклиги” дастурини ривожлантиришни таклиф этгани эътиборлидир. Унинг доирасида қайта тикланадиган энергия манбалари, экотизимларни тиклаш ва иқлимни рақамли мониторинг қилиш бўйича лойиҳаларни молиялаштиришда кучларни бирлаштириш мумкин.

Бу йўлда сув ресурсларини тежаш соҳасидаги саъй-ҳаракатларни бирлаштириш ҳам катта аҳамиятга эга. Айниқса, Европа Иттифоқи билан ирригация инфратузилмасини модернизация қилишдан тортиб музликларни биргаликда кузатиш ва илғор сув тежовчи технологияларни жорий этишгача бўлган йўналишларда ҳамкорлик учун улкан имкониятлар мавжуд.

Устувор йўналишлардан яна бири — экотизимлар ва биохилмахилликни тиклаш. Таназзулга учраган ерларни, жумладан, Оролбўйи ҳудудини кўкаламзорлаштириш бўйича кенг кўламли дастур — “Марказий Осиёнинг “яшил” белбоғи” лойиҳаси аллақачон бошланган. Ўзбекистон экологик соҳада таълим тизимини такомиллаштириш ва илмий тадқиқотлар ўтказишга ҳам устувор эътибор қаратмоқда.

Ўтган йили минтақамизда давлатимиз раҳбари ташаббуси билан биринчи “Яшил университет” очилди, бу таълим маскани қўшма тадқиқотлар ўтказиш ва инновацияларни жорий этиш учун самарали майдон бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Айни пайтда Ўзбекистон ва минтақадаги бошқа давлатлар қайта тикланувчи энергетика салоҳиятини фаол кенгайтирмоқда. “Яшил” энергетика ва иқлим соҳасидаги лойиҳаларни амалга ошириш Марказий Осиёда “углерод кредитлари” бозорини ривожлантиришга хизмат қилади. Бу механизм корхоналарга экологик тоза технологияларга инвестициялар жалб этиш имконини беради, шунингдек, углерод квоталари савдоси соҳасида халқаро ҳамкорлик платформасига айланади. Масалан, фаолият юритаётган 14 та қуёш ва шамол электр станциясига қўшимча равишда умумий қуввати 24 минг мегаватт бўлган 50 дан ортиқ шундай лойиҳаларни амалга ошириш кўзда тутилган.

Яқин беш йилда қайта тикланувчи энергия манбалари улушини 54 фоизга етказиш режалаштирилгани эса “иссиқхона газлари” чиқишини қарийб 16 миллион тоннага қисқартиради. Ва бу Ўзбекистон Париж келишуви доирасида “иссиқхона газлари” чиқиндисини 35 фоизга камайтириш бўйича ўз зиммасига олган мажбуриятни муддатидан олдин бажаришига имкон беради.

Саҳролашишга қарши курашда истиқболли ечимлар

Яширишнинг ҳожати йўқ, дунёнинг кўплаб ҳудудларида инсонлар зироат ва чорвачиликда фойдаланган ерлар яроқсиз ҳолга келган, айниқса, охирги йилларда саҳролашиш оқибатлари яққол сезиляпти. Бу ҳудудлар орасида Ўзбекистон ҳам бор.

Марказий Осиё — жаҳонда кескин чўллашаётган бир нечта минтақалардан бири. Ер саҳролашса, на деҳқончилик, на чорвачилик қилиш мумкин. Натижада яшаш қийинлашади, озиқ-овқат қимматлашади, халқ камбағаллашади, минтақаларда низолар эҳтимоли кучайиши ҳам мумкин.

Саҳролашиш Ўзбекистоннинг қишлоқ хўжалигида фойдаланиб келинаётган ерларини “ютиб юбораётгани”, ҳар йили гектарлаб ер яроқсизга айланаётгани муаммоси ҳақида собиқ иттифоқ давридаёқ бонг урилган.

Олимлар Ер сайёрасида саҳролашишнинг асосий сабаблари сифатида аҳоли сонининг кўпайиб бораётгани, ўрмон ва дарахтзорлар кесилаётгани, ерлар яйлов сифатида ҳаддан зиёд кўп фойдаланилаётгани, тупроқ эрозияси ва иқлим ўзгаришини тилга олади ва бу таъсирларни камайтиришга чақиради. Бунинг энг самарали йўлларидан бири — дарахт экиш. Яна бири эса анъанавий энергиядан фойдаланишни камайтириш, қайта тикланадиган, муқобил энергия манбаларини кенг жорий этиш.

Дунё миқёсида оладиган бўлсак, охирги 20 йил ичида 4,5 миллиардга яқин одамлар йирик табиий офатлар кўринишидаги иқлим ўзгариши таъсиридан азият чекди, 1,2 миллион киши ҳалок бўлди, иқтисодий зарар эса қарийб 3 триллион долларни ташкил этди. Мутахассисларнинг фикрича, Марказий Осиё мамлакатлари географик жойлашув хусусиятларидан келиб чиқиб, иқлим келтириб чиқарадиган оқибатларга кўпроқ мойил.

Бугунги кунда минтақа мамлакатлари иқлим ўзгариши билан боғлиқ бир қанча салбий оқибатларни аллақачон бошдан кечирмоқда. Хусусан, музликлар майдони қисқармоқда. Сўнгги 50 — 60 йил ичида минтақадаги музликлар майдони 30 фоизга камайди. Ҳароратнинг 2 даражага кўтарилиши музликлар майдонининг 1,5 баравар, 4 даражага кўтарилиши 80 фоиз қисқаришига олиб келиши мумкин. Сув ресурсларининг етишмаслиги, сувдаги стресс даражаси минтақа мамлакатларида аллақачон танг кўрсаткичга етган. Башоратларга кўра 2050 йилга борив сув ресурслари Сирдарёда 5 фоизга, Амударёда 15 фоизгача қисқаради.

Чўлланиш жараёнлари ва ернинг деградацияси ҳам бизга бегона эмас. БМТ маълумотларига кўра, ўтган 50 йилда минтақа мамлакатларида чўлланиш жараёни билан қопланган ерлар миқдори 15 — 20 фоизга ошган.

Орол денгизи ҳам аллақачон башорият муаммосига айланган. Ҳозирги кунда бутун жаҳон ҳамжамияти Орол денгизи инқирози нафақат Марказий Осиё мамлакатлари, балки глобал миқёсда ҳам салбий оқибатларга олиб келаётганини таъкидламоқда. Охирги 40 йил ичида денгиз ўз майдонининг 57, ҳажмининг 80 ва чуқурлигининг 64 фоизини йўқотди. Қирғизистон ва Тожикистондаги кўп асрлик музликларнинг қўрқинчли даражада тез эриши кузатиляпти. Ўзбекистон Орол денгизининг қуриши, унинг тубидан осмонга кўтарилган пестицидли чангларнинг одамлар саломатлиги, деҳқончилик ва иқтисодиётга таъсиридан азият чекиб келаётганига анча бўлди. Дунёда иқлим ўзгариши эса денгизлар ўта узоқ жойлашган минтақада ҳам сувсизлик, саҳролашиш ва чанг бўронлари каби ҳолатларни кучайтира бошлаган.

> *“Ўзбекистонда иқтисодиётнинг асосий тармоқларини иқлим ўзгаришларига мослаштириш, углерод нейтраллигига эришиш ва “яшил” энергетика улушини кескин ошириш стратегик вазифа сифатида белгиланганини эслатиб ўтиш жоиз. Давлатимиз раҳбарининг “2019 — 2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва экологик ҳолатни яхшилашга эътиборни кучайтириш масалалари акс этгани иқлим ўзгаришининг олдини олиш ва унга мослашиш учун хизмат қилади.”*

Иқлим ўзгариши билан боғлиқ ўсиб бораётган глобал таҳдидларга комплекс жавоб қайтариш мақсадида 2015 йил 12 декабрда Париж Битими қабул қилинган. Ушбу ҳужжат 2016 йил 4 ноябрда кучга кирган. Битимнинг мақсади БМТ Иқлим ўзгаришлари бўйича доиравий Конвенциясининг амалга оширилишини фаоллаштириш, глобал ўртача ҳароратни индустриаллаштиришгача (1750 й.) бўлган даврдагига нисбатан 2 даражага сақлаб туриш ҳамда ҳароратнинг Цельсий бўйича 1,5 даражагача кўтарилишини чеклашга ҳаракат қилишдан иборат. Бу 2050 йилга бориб “иссиқхона газлари” глобал аҳратмаларини 40 — 70 фоизга камайтиришни ва 2100 йилга бориб уни 0 ёки манфий кўрсаткичга етказишни талаб этади.

Таъкидлаш жоиз, 2017 йил 19 апрель куни БМТнинг Нью-Йоркдаги бош қарорғоҳида Ўзбекистон Париж Битимини имзолади. Мазкур битим 2018 йил 3 октябрь куни ратификация қилинди. 2030 йилгача узоқ муддатли истиқболда Ўзбекистон Республикаси иқлим ўзгаришига қарши кураш чора ва ҳаракатларни кучайтиришни — 2030 йилга бориб “иссиқхона газлари” солиштирма ташламаларини 2010 йилдаги даражага нисбатан ялпи ички маҳсулот бирлиги бўйича 10 фоизга қисқартиришни мўлжалламоқда.

Қаландар АБДУРАҲМОНОВ, академик.

Келажак авлод олдидаги бурч

Келгуси 20 — 30 йил ичида иқлим ўзгариши инсониятга бешта асосий хатарни алоҳида урғулайди. Булар сирасига Арктика денгизидаги музликлар ва маржон рифлари каби уникал тизимларга бўлган таҳдидлар киради. Ҳароратнинг 2 даражага кўтарилиши билан таҳдид “ўта юқори” бўлиши мумкин. Уммон суви таркибидаги кислота ошади, бу эса ундаги маржон ва жонзотларга хавф солади. Ҳарорат ошиши билан қуруқликдаги ҳайвонлар, ўсимликлар ва бошқа жонзотлар баландликлар ҳамда кутблар сари ҳаракат қила бошлайди. Инсонларга таъсири ҳақида гап кетар экан, озиқ-овқат тақчиллиги энг катта хавотир уйғотади. Маккажўхори, гуруч ва буғдой 2050 йилга борив 25 фоизга камайиши башорат қилинади. Яна 25 йилдан кейин аҳоли сони 9 миллиардга етиши ва шаҳарлар кенгайиб бориши эҳтимоли билан, озиқ-овқат етишмовчилиги янада ёмонлашади. Тропик ҳудудлар ва Антарктиканинг баъзи қисмларида балиқчилар ўлжаси 50 фоизга камайиши мумкин.

Иқлим ўзгаришига қарши кураш масаласида Ўзбекистон масъулият билан чоратадбирлар кўраётганини таъкидлаш жоиз. Хусусан, сўнгги йилларда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, аҳоли саломатлигини сақлаш, экологик хавфсизликни таъминлаш ишларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Президентимиз БМТ Бош Ассамблеясининг 78-сессиясида сўзлаган нутқида жаҳон ҳамжамиятини, хусусан, минтақа мамлакатларини экологик масалаларда, жумладан, Орол денгизининг қуриши билан боғлиқ оқибатларни бартараф этишда халқаро миқёсдаги саъй-ҳаракатларни фаол бирлаштириш зарурлигини таъкидлаб ўтди. Бугунги кунда мазкур масалаларда амалий ишлар бораётганининг гувоҳи бўлиб турибмиз. Биргина мисол сифатида БМТ шафелиги остида Оролбўйи минтақаси учун инсон хавфсизлиги бўйича кўп томонлама шериклик асосида траст фонди тузилиши ёки Оролнинг қуриган тубида ўрмонзор ташкил этилаётгани, 1,5 миллион гектардан зиёд майдонларга саксовул ва чўл ўсимликлари уруғлари сепилгани ҳамда кўчатлари экилганини келтириш мумкин. Олиб борилган ислоҳотларни жаҳон ҳамжамияти қўллаб-қувватламоқда.

Ўзбекистонда иқтисодиётнинг асосий тармоқларини иқлим ўзгаришларига мослаштириш, углерод нейтраллигига эришиш ва “яшил” энергетика улушини кескин ошириш стратегик вазифа сифатида белгиланганини эслатиб ўтиш жоиз. Давлатимиз раҳбарининг “2019 — 2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва экологик ҳолатни яхшилашга эътиборни кучайтириш масалалари акс этгани иқлим ўзгаришининг олдини олиш ва унга мослашиш учун хизмат қилади.

Давлатимиз раҳбарининг барча ташаббус ва таклифлари “Ўзбекистон — 2030” стратегиясида белгиланган экологик вазиятни барқарорлаштириш бўйича вазифалар билан ҳамоҳанг. Стратегияда кўрсатилган вазифаларга кўра, “Яшил макон” умуммиллий лойиҳаси доирасида 444 та яшил боғ барпо этилади. Бунинг учун барча давлат идоралари, корхоналар, таълим муассасаларининг ҳудудида яшил боғлар ташкил қилинади. Айниқса, йирик саноат корхоналари жонбозлик кўрсатиши назарда тутилган. Яъни 112 та йирик саноат корхонаси уч йил давомида 30 миллион туп кўчатдан иборат “яшил белбог”лар барпо этиши белгиланган.

Ўрмонлар майдонини кенгайтириш борасида ҳам вазифалар кўзда тутилган бўлиб, хусусан, республиканинг ўрмон билан қопланганлик даражасини 8,1 фоизга, Оролбўйи минтақасидаги ўрмонзорларни 1,9 миллион гектарга етказиш, Орол денгизининг қуриган тубида қўшимча 200 минг гектар яшил майдонларни барпо этиш мақсад-вазифалари ифодаланган. Бундан ташқари, иқлим ўзгариши салбий таъсирининг олдини олиш, чўлланиш, қурғоқчилик, чанг-қум бўронлари ва ҳароратнинг кўтарилишига қарши чора сифатида жами 400 минг гектар майдонда “яшил қопламалар” — ҳимоя ўрмонзорларига асос солинди. Бу эса, ўз навбатида, турли чанг-тўзонлар кўтарилишига қарши туришда муҳим аҳамият касб этади.

Тадбир якунлари бўйича Самарқанд форумининг якуний ҳужжати — “Яшил” ривожланишнинг минтақавий концепцияси тақдимоти қабул қилинди. У иқлим ўзгариши соҳасида Марказий Осиё давлатларининг ягона минтақавий қарашларини шакллантиришга асос солади. Унда етакчи халқаро ташкилотларнинг минтақадаги экологик муаммоларни ҳал этиш борасидаги ёндашувлари ҳам баён қилинди.

Самарқанд шаҳрида ўтказилган форумда зарар кўрган ҳудудларда ерларни тиклаш, чўлланишга қарши курашиш ва иқлим ўзгаришининг ижтимоий-иқтисодий оқибатларини камайтириш бўйича ечимлар кўриб чиқилгани янада аҳамиятли бўлди.